

**ELEKTRON TO'LOV TIZIMLARI ORQALI SODIR ETILADIGAN FIRIBGARLIK VA O'G'IRLIK
JINOYATLARINI FOSH ETISH HAQIDA ANIQLASH SAMARADORLIGINI OSHIRISH**

Xolbutayev Sherzod Xidirboy o'gli

IIV akademiyasi magistraturasi tashkiliy taktik boshqaruv tinglovchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada elektron to'lov tizimlari haqida ma'lumot, elektron to'lov tizimlari orqali sodir etiladigan firibgarlik va o'g'irlik jinoyatlarini fosh etish haqida aniqlash samaradorligini oshirish xususida so'z yuritildi.

Kalit so'zlar: elektron to'lov, bank, shartnoma, tizim, elektron pullar, ishonchli, modernizatsiya

Yurtimiz mustaqillikka erishganidan so'ng, mamlakatimiz miqiyosida elektron to'lov tizimlari (ETT) birinchi bor bank tizimiga joriy etish ishlab chiqildi va uni joriy etish 1994 yil 18 martdagi Vazirlar Maxkamasining 146-sonli «Bank tizimini takomillashtirish va pul-kredit muomalasini barqarorlashtirish chora- tadbirlari to'grisida»gi Nizom asosida amalga oshirila boshlagandi. Bank sohasidagi elektron to'lovlari tizimi - bu qog'ozsiz texnologiyaga va markaziy bankning elektron pochta vositalari bilan ma'lumotlarni uzatishga va qabul qilishga asoslangan umumdavlat to'lov tizimidir.

Elektron to'lov tizimlarining rivojlanish tarixi 1871 yilni elektron to'lov tizimlarining tug'ilgan yili deb hisoblash mumkin. Aynan o'sha paytda taniqli Western Union kompaniyasi dunyoda birinchi elektron pul o'tkazmasini amalga oshirdi. Albatta, uni elektron deb atashning iloji yo'q, chunki u telegraf xabarlarini orqali amalga oshirildi. O'shandan beri Western Union o'z ixtirosidan muvaffaqiyatli foydalanmoqda. Ammo nafaqat ushbu kompaniya pul aylanmasining ushbu turini qabul qildi. 1980 yilda Gollandiya kompaniyasi modernizatsiya qilingan tizimdan foydalandi, uning maqsadi ishonchli va tezkor to'lov tizimini yaratish edi. Bunday ishonchlikka qarz majburiyatlarini bajaruvchi kompaniya erishdi. Ushbu kompaniya eCash deb nomlangan, uning asoschisi Western Union tizimini modernizatsiya qilgan gollandiyalik tahlilchi Devid Chaum edi.

Elektron to'lov tizimlarida birinchi va eng qadimgi hisoblangan ushbu kompaniyalardan biri E-Gold. Elektron pul ishlarida yurishni boshlaganida, u baland ovoz bilan va muvaffaqiyatli ravishda bankrotlikka uchradi va uning rahbariyati firibgarlikda ayblandi. 1998 yilda elektron to'lov tizimlari Rossiyada birinchi marta paydo bo'ldi. Rossiyada EPT ni naqd pul bilan taqdim etadi. Ushbu elektron tizim Rossiyaning uchta kompaniyasi: Tavrichesky Bank, ALKOR kompaniyasi va Aerokosmik jihozlar korporatsiyasining qo'shma loyihasi sifatida boshlandi. 1999 yilda, allaqachon elektron to'lov tizimlari bozorida ustun bo'lgan mashhur WebMoney paydo bo'ldi. 2002 yil EPTning rivojlanishi uchun juda muhim yil bo'ldi, chunki bu yil RUpay tizimini yaratish to'g'risida shartnoma imzolandi. Muhimi shundaki, shartnoma Rossiya va Ukraina dasturchilari o'rtasida tuzilgan. Bugungi kunda elektron to'lov tizimlarini rivojlantirish uchun asosiy vosita aloqa sohasini rivojlantirish Internet texnologiyalari, mobil aloqa xizmatlari va banklarning ishi hisoblanadi.

Elektron to'lov tizimlari ishlash prinsipi va xalqaro to'lov tizimlari xususida to'xtalib o'tsak, to'lov tizimi bu moliyaviy sheriklar: banklar, muassasalar, do'konlar va boshqalar o'rtasidagi bitimlar va hisob-

kitoblarni almashish tizimidir. Keng ma'noda, bu xaridor va sotuvchi o'rtasidagi vositachilar. To'lov tizimining funktsiyalari bank kartalari yordamida pul mablag'larining barqaror aylanishidan iborat. Plastik karta bilan to'lovni amalga oshirayotganda, maxsus terminal xaridorning pul mablag'larini o'z bankiga o'tkazish to'g'risida so'rov yuboradi va u erdan kerakli miqdorni sotuvchining hisobiga o'tkazadi. Barcha hisob-kitoblar real vaqt rejimida amalga oshiriladi va 10 soniyadan oshmaydi. Davlat ichida, kredit muassasasi ichida va davlatlar o'rtasidagi pul muomalasini boshqaruvchi ko'plab to'lov tizimlari mavjud. Internet orqali to'lovlarni amalga oshirish uchun elektron to'lov tizimlari ham mavjud. Xalqaro to'lov tizimlari barcha mamlakatlardagi moliyaviy aylanmalarga kirishni ta'minlaydi, bu sizga hududlar va hududlarni hisobga olmagan holda xaridlar va xizmatlar uchun haq to'lashga imkon beradi. Bu to'lov tizimining eng xavfsiz turi. Eng zamonaviy kompyuter texnologiyalari doimiy ravishda yangilanib turadigan va firibgar hujumlarga qarshi turishga yordam beradigan va shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligining yuqori darajasini ta'minlaydigan xalqaro tizimlarga xizmat ko'rsatish uchun ishlatiladi. Mamlakatimizda eng mashhurlari Visa yoki MasterCard. Asosiy global tizimlar, shuningdek, American Express, Diners Club va JCB. Viza Viza to'lov tizimi Amerikada o'tgan asrning 60-yillarida paydo bo'lgan. Shu sababli, Visa to'lov tizimining o'ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, u dollar valyutasidagi operatsiyalarga yo'naltirilgan. To'rt turdagi kartalar mavjud - debet kartalari, kredit kartalari, to'lov kartalari va oldindan to'langan kartalar, ular bir-biridan zaryadlashda farq qiladi.

Xulosa qilib aytganda, elektron to'lov tizimlari bizning hayotimizga juda qattiq kirib bordi. Internet orqali xizmatlar yoki tovarlar uchun to'lovlarni amalga oshirish biz uchun katta qulayliklar yaratadi. Yuqori texnologiyalar dunyosi, elektron hamyonlar va elektron pullar buni mutlaqo normal, hatto kundalik va bizning yangi haqiqatimizga aylantirdi. Bizning jamiyatimiz uchun savdo va xizmat ko'rsatish sohasi rivojlanishi bilan muvaffaqiyatli savdo qilishning usullari, qoidalari va butun o'quv fanlari paydo bo'ldi va takomillashdi. Hatto eng qiyin va tasavvurga ega bo'lmagan so'rovlar, agar ular tegishli ravishda to'langan bo'lsa, amalga oshiriladi. To'lov haqida gapirganda, hamma narsa xaridor va sotuvchiga qulay bo'lishi uchun tashkil etilganligini anglash mumkin. Bugungi kunda bizda buyurtma, mahsulot, xizmat va boshqa narsalar uchun qanday to'lovlarni amalga oshirish kundalik hayotning bir qismidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ахмедов, Б. А. (2020). О развитии навыков интерактивных онлайн-курсов в дистанционных условиях современного общества (модель-программа для преподавателей образовательных учреждений). *Universum: технические науки*, 12 (81), 11-14.
2. Ахмедов, Б. А., Якубов, М. С., & Карпова, О. В. (2020). Геймификация образовательного процесса кластерный подход. *Interconf*, 2(38), 371-378.
3. Yusupov, M., Akhmedov, B. A., & Karpova, O. V. (2020). Numerical Simulation of Nonlinear Vibrations of Discrete Mass with Harmonic Force Perturbation. *Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent*, 10 (4), 71-75.
4. Akhmedov, B. A., Xalmetova, M. X., Rahmonova, G. S., Khasanova, S. Kh. (2020). Cluster method for the development of creative thinking of students of higher educational institutions. *Экономика и социум*, 12(79).

5. Akhmedov, B. A., Makhkamova, M. U., Aydarov, E. B., Rizayev, O. B. (2020). Trends in the use of the pedagogical cluster to improve the quality of information technology lessons. Экономика и социум, 12(79).
6. Akhmedov, B. A., Majidov, J. M., Narimbetova, Z. A., Kuralov, Yu. A. (2020). Active, interactive and distance forms of the cluster method of learning in development of higher education. Экономика и социум, 12(79).
7. Akhmedov, B. A., Eshnazarova, M. Yu., Rustamov, U. R., Xudoyberdiyev, R. F. (2020). Cluster method of using mobile